

УДК 159.923:159.964.21:159.9.07 (051)

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.1.11>

Гльїна Юлія Юрїївна,

кандидат біологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України

Світлична Наталія Олександрівна,

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах
Національного університету цивільного захисту України

Панченко Дар'я Михайлівна,

студентка соціально-психологічного факультету
Національного університету цивільного захисту України

ФОРМИ ПРОЯВУ МІЖСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ ОСОБИСТОСТІ З РІЗНИМ ЛОКУСОМ КОНТРОЛЮ В ПЕВНІ ВІКОВІ ПЕРІОДИ

FORMS OF MANIFESTATION OF INTERPERSONAL IDENTITY CONFLICTS WITH DIFFERENT CONTROL LOCUS IN CERTAIN AGE PERIODS

Стаття присвячена вивченню форм прояву міжособистісних конфліктів особистості з різним локусом контролю в певні вікові періоди. Форми прояву й способи розв'язання їх у підлітковому та юнацькому віці різні. Підлітковий вік – це період фізіологічного й психічного розвитку, характеризується пубертатною кризою, яка полягає в якісній зміні загального розвитку людини. Особистість юнаків і дівчат характеризується статевим дозріванням, коли підвищена збудливість змінюється емоційною стриманістю, вони усвідомлено будують свої способи спілкування, продовжують шлях удосконалення значущих якостей.

Водночас напруженість у соціумі, що зростає, формування світогляду особистості, її новий соціальний статус призводять до виникнення конфліктів, вирішення яких зумовлено вмінням обирати правильний стиль поведінки в конфліктній ситуації, аналізувати стилі інших людей і пристосовуватися до нового соціального середовища. Людина як соціалізований індивід утілює найсуттєвіші соціальні властивості, які й обумовлюють поведінку. Стійкою особливістю, яка формується в процесі соціалізації, є локус контролю, який дає змогу по-різному пояснювати відповідальність за результати своєї діяльності.

Увага дослідження сфокусована на таких стилях поведінки в міжособистісних конфліктах, як суперництво, компроміс, пристосування, співробітництво й уникання. За результатами дослідження визначено, що стиль компромісу більше виражений у юнацькому віці, а стиль пристосування – у підлітковому. Не виявлено статистично значущого взаємозв'язку між локусом контролю і стилями поведінки в конфліктах. Існують відмінності в стилях поведінки в конфлікті в підлітковому та юнацькому віці, які не обумовлені властивостями особистості.

Результати дослідження доцільно враховувати в педагогічному процесі загальноосвітніх шкіл і при викладанні дисциплін у закладах вищої освіти.

Ключові слова: особистість, міжособистісні конфлікти, стилі поведінки в конфлікті, локус контролю, екстернальність, інтернальність, підлітковий вік, юнацький вік.

The article is devoted to the investigation of the forms of manifestation of interpersonal identity conflicts with different control locus in certain age periods. Forms of manifestation and their solving methods in adolescence and preadult age are different. It is a period of physiological and mental development in adolescence, it characterized by puberty crisis, which refers to the person's qualitative alteration of the general development. Personality of boys and girls is characterized by pubescence, when increased irritation is changing by emotional self-control, they consciously build their communication ways, continue improvement of significant qualities.

At that time, increasing tenseness in society, forming a person's worldview, its new social status leads to conflicts, their solution is due to the choosing ability of the right style of behavior in a conflict situation, to analyze the other people style and adapt to a new social environment. A person as a social individual, embodies the most significant social qualities, which determine behavior. A persistent feature, which is forming in the socialization process, is the control locus that allows to explain responsibility for the action's results in different ways.

The investigation's attention is focused on such styles of behavior in manifestation conflicts as: rivalry, compromise, adaptation, collaboration, avoidance. According to the results of the investigation, it was determined that the compromise style is more pronounced in preadult age and the preoccupation style is adolescent. There was no statistically significant interconnection between the locus control and conflict behavioral styles. Distinctions of behavior style in the conflict in adolescence and preadult age, which are not due to personal characteristics, were identified.

The investigation results would be taken into account in the pedagogical process of secondary schools and in teaching disciplines in higher education institutions.

Key words: *personality, interpersonal conflicts, behavior styles in conflict, control locus externality, internality, adolescence, preadult age.*

Постановка проблеми. Нині в країні панує епідемія. В умовах карантину люди проводять більше часу поруч із членами родини, порушуючи часто-густо особисті кордони один одного, або на самоті. Здебільшого ситуація є нетиповою, оскільки раніше люди не перебували так тривало спільно, кожен був зайнятий своїми справами – роботою, навчанням. Сьогодні діти залишаються вдома з батьками, студенти займаються дистанційно, багато хто з людей працює віддалено, багато хто втратив роботу. Ситуація сьогодення призводить до напруження, наслідком чого стають міжособистісні конфлікти, які все частіше мають місце в суспільних групах. Вони, безумовно, руйнують взаємини, провокують стрес, уводять людей у кризове становище, негативно впливають на психічний стан учасників конфлікту.

Конфлікти виникають у будь-якому віці, але форми прояву та способи розв'язання їх у кожному віковому періоді різні, що може бути зумовлено особистісними або віковими особливостями. Іноді конфлікти супроводжуються насиллям та загибеллю людей. За статистикою, у період епідемії зростає кількість сутичок, викликів поліції у зв'язку з конфліктами в сім'ї. У таких умовах прояви конфліктів дуже своєрідні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема конфліктів завжди приваблювала як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Так, у зарубіжній психології тематика конфліктів порушувалася такими науковцями, як А. Адлер, А. Бандура, А. Басс, К. Левін, Д. Креч, У. Мак-Даугалл, Н. Міллер, Дж. Морено, З. Фрейд, К. Юнг. Завдяки їхнім працям у психології організовано систематичне вивчення конфлікту як окремого соціально-психологічного феномена.

Проблема конфлікту не відображена повною мірою, хоча й проводилися окремі дослідження із цієї тематики. Вивчалися сімейні конфлікти, конфлікти в діловій сфері та конфлікти в педагогічній діяльності. Цим займалися такі вчені, як В.С. Агаєв, А.Я. Анцупов, С.В. Баклановський, І.С. Булах, Л.С. Виготський, О.В. Волянська, Н.В. Грішина, А.М. Гірник, Л.В. Долинська, О.М. Леонтьєв, А.В. Петровський та Л.А. Петровська.

Зважаючи на соціальну значущість проблеми міжособистісних конфліктів у сучасних специфічних умовах і недостатню кількість наукових робіт, які враховують трансформації сьогодення із цієї проблематики, ця тема є актуальною.

Метою статті є дослідження особливостей прояву міжособистісних конфліктів особистості з різним локусом контролю в різні вікові періоди (підлітковий і юнацький вік). Основним завданням роботи стало проаналізувати, чим саме, особистісними особливостями або віком досліджуваних, зумовлений прояв міжособистісних конфліктів. У дослідження залучені респонденти підліткового та юнацького віку у зв'язку з тим, що перший є таким, у якому відбуваються різкі зміни, його можна розглядати як критичний. Він пов'язаний із перебудовою організму, тобто зі статевим дозріванням.

Для досягнення мети й вирішення завдань нами використані методики: дослідження локусу контролю Роттера, тест Томаса-Кілмена, спрямований на вивчення стилів поведінки в конфліктних ситуаціях. Воно проводилося серед підлітків Харківських ЗОШ і юнаків і дівчат (першокурсників) НУЦЗ України.

Виклад основного матеріалу. Підлітковий вік – це період фізіологічного та психологічного розвитку. Також він характеризується пубертатною кризою, яка полягає в якісній зміні психічного розвитку людини. У цей період підлітки легко збудливі, мають нестійкі емоції та поведінку, поганий самоконтроль, що призводить до підвищення агресивності й конфліктності. У цьому віці з'являються дві особливі форми самосвідомості, такі як почуття дорослості та «Я-концепція». Почуття дорослості характеризується бажанням, щоб дорослі й однолітки ставилися до підлітка як до дорослого. Підліток домагається рівності в стосунках, довіри, самостійності з батьками, часто іде на конфлікти з дорослими через відстоювання своєї «дорослої» позиції, через бажання захистити деякі сторони життя від втручання батьків, наприклад, питання навчання, стилю, зовнішності, взаємин із друзями, формується «Я-концепція» як система уявлень про себе.

У підлітковому віці виникає інтерес до свого внутрішнього світу, після чого відбувається поглиблення самопізнання. Підлітки хочуть зрозуміти, хто вони є насправді, й уявляють, якими вони хочуть стати. Пізнати себе їм допомагають друзі, у яких вони дивляться як у дзеркало, шукаючи схожість. Потреба розібратися в собі, рефлексія призводять до відвертості в спілкуванні з однолітками й ведення щоденників, у яких вони пишуть про свої думки, фантазії, переживання. Поглиблений самоаналіз часто-густо породжує низьку й нестійку самооцінку [6].

Розвиток особистості в період дорослішання, як підкреслював О.В. Скрипченко, відбувається швидше поступово, ніж стрибками, зберігаючи свої відносно постійні важливі особливості й ознаки [6, с. 245]. Передумовами для цього є біологічні та когнітивні зміни.

Особистість проходить шлях від невпевненості, непослідовності до дійсної дорослості саме в період юності. Юнацький вік характеризується статевим дозріванням. Підвищена збудливість змінюється емоційною стриманістю. Це час, коли молода людина усвідомлено будує свої способи спілкування, продовжує шлях удосконалення значущих якостей. Але через певне підвищення відчуття відповідальності за своє життя, нове коло знайомих, формування світогляду, новий соціальний статус, напруженість може зростати, а це призводить до конфліктів. Основними причинами стають зіткнення бажань юнаків і дівчат з бажаннями та планами на їхнє подальше життя батьків; пригнічення їхньої гідності; юнацький максималізм; недотримання навколишніми їхніх уявних ідеалів і стандартів; різні погляди на стосунки; самоствердження, суперництво за статус у групі. У цей період люди вже навчаються обирати правильний стиль поведінки в конфліктній ситуації, аналізують стилі інших людей і пристосовуються до нового соціального середовища [6].

Під міжособистісним конфліктом розуміють відкрити сутичку двох чи більше осіб при зіткненні їхніх протилежних мотивів, захоплень, позицій, цінностей і переконань. Усі вони завжди мають однакові ознаки. По-перше, це наявність двох чи більше сторін. По-друге, наявність зони непорозуміння, яка може бути як легко розпізнаною, так і ні. По-третє, це мотиви сторін. По-четверте, це дії, які кожна зі сторін спрямовує один на одного. І останнє, це однакові стадії розвитку конфлікту [3; 5].

Міжособистісний конфлікт має як деструктивні, так і конструктивні функції. До деструктивних функцій належать, по-перше, виснаження особистісних ресурсів (кожен конфлікт потребує

мобілізації сил особистості для його завершення), по-друге, це негативний вплив на психічний стан учасників конфлікту (зміна настрою, підсилюється напруження, яке заважає адекватно оцінювати та сприймати ситуацію), а по-третє, негативний вплив на розвиток особистості (у людини формується невіра у справедливість, переконаність, що сильніший завжди прав). Також конфлікт може супроводжуватися насиллям і загибеллю людей та обов'язково супроводжується стресом, який може викликати захворювання [1].

До конструктивних функцій можна віднести такі: по-перше, конфлікт дає змогу зняти емоційну напруженість; по-друге, він слугує джерелом розвитку особистості, досвіду в міжособистісних відносинах (у конфлікті відбуваються процеси соціалізації та адаптації), по-третє, слугує засобом самоствердження особистості (формується активна життєва позиція). І насамкінець є інструментом вирішення протиріч, а також сприяє розвитку взаєморозуміння між учасниками конфлікту та призводить до згуртування групи.

Структура конфлікту між особистостями складається з суб'єктів конфлікту, джерела конфлікту – протиріччя, об'єкта – прихованих потреб, предмета – відкритих потреб і зіткнення суб'єктів – суперечки [2; 4]. Конфлікт, як і будь-який процес, має свою динаміку та складається з декількох етапів: виникнення конфліктної ситуації, її усвідомлення, інцидент, ескалації та вирішення конфлікту.

На думку науковців, конфлікт не може виникнути раптово з нічого, йому передує конфліктна ситуація. Конфліктну ситуацію можна визначити як накопичені суперечності особистості, пов'язані з діяльністю інших суб'єктів взаємодії. Стадія виникнення конфліктної ситуації характеризується тим, що в особистості проявляються негативні переживання (драгівливість, підвищена тривожність, агресивність, ворожість), які продукують негативний вплив на сприйняття реальності й навколишніх. На цій стадії ще можливо запобігти конфлікту, якщо вчасно з'ясувати причину [3; 4; 5].

При усвідомленні конфліктної ситуації конфлікт стає реальністю. Тільки сприйняття обстановки як конфліктної викликає відповідну поведінку. Із цього виходить те, що протиріччя можуть бути не тільки реальними, а й надуманими (нереальними). Існує декілька різновидів співвіднесення суб'єктивних та об'єктивних сторін конфлікту. По-перше, це – конфлікт, який адекватно розуміється всіма учасниками. По-друге, це – конфлікт, який не розуміється учасниками

й приймається відносно не адекватно. По-третє, це – конфлікт, який загалом не розуміється. По-четверте, це – помилковий конфлікт, у якому об'єктивної конфліктної ситуації не існує, але суб'єкти вважають, що конфлікт має місце.

Інцидентом або діями, які провокують конфлікт, можуть бути різні чинники. До основних факторів виникнення міжособистісного конфлікту відносять об'єктивні, управлінські, психологічні й особистісні причини.

Основними об'єктивними причинами є зіткнення інтересів людей у процесі життя, традиційні стереотипи конфліктного вирішення соціальних проблем, спосіб життя людей. Основними соціально-психологічними причинами є спотворення інформації в процесі комунікації, дисбаланс ролевих взаємодій, різна оцінка одних і тих же подій, змагання, внутрішньогруповий фаворитизм, конкуренція [4]. До особистісних причин можна віднести індивідуально-психологічні особливості (низьку конфліктостійкість, низький рівень емпатії, емоційність, акцентуації характеру, завищений або занижений рівень домагань тощо), систему мотивів і потреб, образ-«Я», локус контролю.

Розглядаючи етап ескалації, тобто поширення та поглиблення конфлікту, варто зазначити, що він характеризується зіткненням сторін у формі демонстративної поведінки, виразів, фізичної сил, сильною емоційністю й напруженістю суб'єктів конфлікту. Симптомами ескалації є повторення одних і тих же аргументів, надлишкове акцентування наслідків недосагнення угоди, використання погроз, зростання напруження, створення коаліцій. Кульмінація є верхньою точкою ескалації, вона проявляється в епізодах жорстокої боротьби. Після неї настає деескалація, тобто зменшення загострення конфлікту. Причиною деескалації може бути «мертва точка» – стан однієї зі сторін, коли вона вже не хоче продовжувати конфлікт, але й здійснити дії для завершення та досягнення угоди не може. Основними причинами виникнення «мертвої точки» є поразка тактики протистояння, зменшення ресурсів задля продовження протиріччя, утрата соціальної підтримки та оцінка майбутніх утрат від конфлікту.

Завершальною стадією є вирішення конфліктної ситуації. Однак воно може бути повним і неповним. Неповне відбувається за рахунок зміни конфліктної обстановки у зв'язку з утратою інтересу до продовження конфліктних дій, але прагнення досягти первинної мети в сторін залишається.

Кожен конфлікт має своє завершення. Способи розв'язання міжособистісних конфліктів залежать від стилю поведінки, тобто форм прояву цих конфліктів.

Найпоширенішою є класифікація К.У. Томаса та Р.Х. Кілмена. Залежно від спрямованості особистості на досягнення власних цілей чи на цілі опонента науковці визначають п'ять стилів поведінки в конфліктній ситуації: уникання, компроміс, суперництво, пристосування та співробітництво. К.У. Томас та Р.Х. Кілмен вважають, що для продуктивного вирішення конфлікту потрібно обрати правильний стиль поведінки, урахувавши при цьому стиль опонентів та особливості самого конфлікту.

Першим кроком діагностичного напрямку стало визначення екстернальності й інтернальності в респондентів різних вікових груп. Результати представлено на рис. 1 і рис. 2.

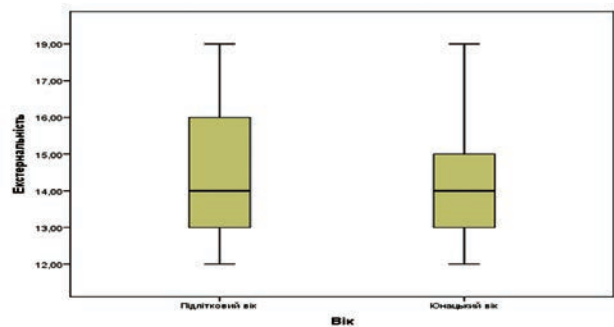

Рис. 1. Прояв екстернальності в підлітковому та юнацькому віці.

Горизонтальна лінія – медіана;
вуса – мінімальне й максимальне значення

Локус контролю – властивість, що характеризує схильність особистості приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім силам (долі, іншим людям, вдачі, випадковості) або власним силам (компетентності, цілеспрямованості, здібностям). У першому випадку це екстернальний (зовнішній) локус контролю, в другому – інтернальний (внутрішній) локус контролю. Локус контролю є стійкою особливістю, яка формується в процесі соціалізації індивіда.

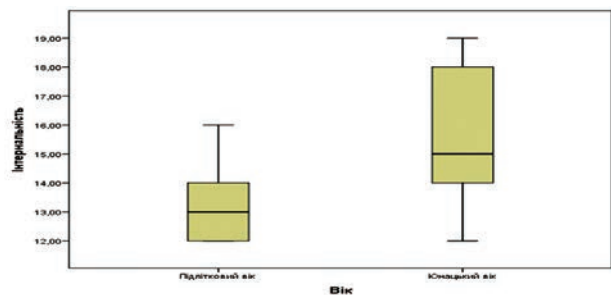

Рис. 2. Прояв інтернальності в підлітковому та юнацькому віці.

Горизонтальна лінія – медіана;
вуса – мінімальне й максимальне значення

З метою виявлення стилів поведінки в конфліктних ситуаціях нами використана методика Томаса-Кілмена. Дані представлено в таблиці 1.

Аналіз отриманих результатів свідчить про те, що в інтерналів підліткового віку переважає стиль компромісу, а в екстерналів цієї вікової категорії – стиль пристосування. В інтерналів та екстерналів юнацького віку перевагу має стиль компромісу. Респонденти, які обирають стиль компромісу в конфлікті, сподіваються, що проблема вирішиться сама по собі й можна не прикладати зусиль для її розв'язання. Окрім того, на нашу думку, так досліджувані відмовляються від певної відповідальності при вирішенні завдань, що висуваються.

Використання методів математичної статистики дало нам змогу з'ясувати відсутність статистично значущих показників взаємозв'язку між стилем компромісу та інтернальністю в респондентів юнацького віку. Виявлено малий розмір ефекту, що підтверджує відсутність взаємозв'язку. Також не виявлено статистично значущого взаємозв'язку між показниками за стилем компромісу й екстернальністю, але виявлено великий розмір ефекту, тобто не можна стверджувати, що взаємозв'язку немає (доцільно збільшити в цьому випадку кількість опитуваних, кількість вибірки). За результатами дослідження не знайдено статистично значущого зв'язку між показниками за стилем компромісу й інтернальністю в підлітковому віці з наявністю малого розміру ефекту (підтвердження відсутності взаємозв'язку). Також не виявлено статистично значущого взаємозв'язку

між стилем пристосування та екстернальністю в підлітковому віці. Нами виявлено малий розмір ефекту, а це дає змогу стверджувати, що взаємозв'язку дійсно немає.

Отже, прояв міжособистісних конфліктів не зумовлений особистісними особливостями досліджуваних.

Використаний у роботі критерій U Манна-Уїтні дав можливість з'ясувати статистично значущі відмінності між стилем компромісу в підлітковому та юнацькому віці (на рівні $p \leq 0,05$). Розмір ефекту малий, це може бути зумовлено специфікою вибірки та її кількісними особливостями, для уточнення можливе повторне дослідження в перспективі.

Результати, наведені в таблиці 2, свідчать про те, що медіана стилю компромісу в юнацькому віці (8) дещо вища, ніж у підлітковому (7). 50% результатів підлітків містяться в діапазоні від 6 до 8 балів. У діапазоні від 7 до 9 балів містяться 50% результатів респондентів юнацького віку. Також виявлено статистично значущі відмінності між стилем пристосування в підлітковому та юнацькому віці на рівні $p \leq 0,05$. Розмір ефекту малий, що може бути зумовлено специфікою вибірки та її кількісними особливостями, необхідно збільшити кількість респондентів у вибірці. Медіана стилю пристосування в підлітковому віці (6) дещо вища за медіану в юнацькому віці (4). 50% результатів підлітків містяться в діапазоні від 4 до 7 балів, а 50% результатів респондентів юнацького віку – у діапазоні від 3 до 6 балів.

Таблиця 1

Показники стилів поведінки в конфліктних ситуаціях у респондентів (бали)

Стиль поведінки	Інтерналі, підлітковий вік		Екстернали, підлітковий вік		Інтерналі, юнацький вік		Екстернали, юнацький вік	
	Md	Q ₁ -Q ₃	Md	Q ₁ -Q ₃	Md	Q ₁ -Q ₃	Md	Q ₁ -Q ₃
Суперництво	5,5	3-10	4	2-8	4	3-9	6	2-8
Співробітництво	6	5-8	6	5-7	7	6-8	6,5	4,5-8
Компромiс	8	7-9	7	6-8	9	7-9	7,5	6,5-9
Уникання	5,5	3,5-8	6	5-7	6	4-8	5,5	1,5-9
Пристосування	4,5	2,5-6	7	4-9	3	2-5	4,5	3-7

Таблиця 2

Показники прояву стилів поведінки в конфлікті досліджуваних різних вікових груп

Стиль	Підлітковий вік (N=25)		Юнацький вік (N=25)		U	Z	p	ES
	Md	Q ₁ -Q ₃	Md	Q ₁ -Q ₃				
Суперництва	4	3-8	5	3-7	296,0	-0,322	0,748	0,046
Співробітництва	6	5-7	7	6-8	265,5	-0,927	0,354	0,131
Компромiсу	7	6-8	8	7-9	209,0*	-2,051	0,040	0,29
Уникання	6	4-7	6	4-8	293,0	-0,372	0,710	0,053
Пристосування	6	4-7	4	3-6	206,5*	-2,075	0,038	0,293

Отже, стиль компромісу більше виражений у юнацькому віці, а стиль пристосування – у підлітковому. Ми вважаємо, що це може бути пояснено тим, що підліток має ще недостатній досвід спілкування, йому складно обрати правильну стратегію поведінки, також через ситуацію з епідемією підлітки дуже багато часу проводили вдома, не бачилися з друзями, тому, щоб підтримувати й надалі стосунки з ними, вони жертвують своїми інтересами заради інтересів свого опонента.

Висновки. Особистість – це соціалізований індивід, який утілює найсуттєвіші соціальні властивості. Індивідуальні особливості особистості формуються на основі фізіологічних особливостей людини та впливу навколишнього середовища. До них належать темперамент, характер,

здібності, спрямованість, локус контролю тощо. Локус контролю є стійкою особливістю, яка формується в процесі соціалізації індивіда.

Результати дослідження свідчать про домінування стилів компромісу й пристосування в підлітковому та юнацькому віці. Не виявлено статистично значущого взаємозв'язку між локусом контролю й стилями поведінки в конфліктах.

Таким чином, серед наших досліджуваних стиль поведінки в конфлікті зумовлений віковими відмінностями, а не особистісними особливостями.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми, але його результати доцільно враховувати в педагогічному процесі загальноосвітніх шкіл і при викладанні в закладах вищої освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология : учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 496 с.
2. Долинська Л.В., Матяш-Заяц Л.П. Психологія конфлікту : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2010. 304 с.
3. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика : навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2006. 416 с.
4. Одінцова А.М. Психологічні особливості конфліктної особистості. Соціокультурні та психологічні вектори становлення особистості : колективна монографія. Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2018. С. 230–252.
5. Скібіцька Л.І. Конфліктологія : навчальний посібник для студентів навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 384 с.
6. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
7. Столин В.В. Самосознание личности. Москва : Изд. МГУ, 1983. 247 с. URL: <http://psylib.org.ua/books/stolv01/index.htm>.